

Mýty o výuce soudobých dějin

Dějepisáři se nebojí ani nezamrzli v tištěných učebnicích a nástěnných mapách

Jaroslav Pinkas, Vojtěch Ripka, Lidové noviny- Orientace, 24.11.2012

Soudobé dějiny se neučí; učitelé se jich bojí, mají často máslo na hlavě, a výuka tak na většině škol končí rokem 1945 – v takovém duchu píše o dějepisu nejen Lidové noviny, ale i MF DNES či třeba Právo. Oprávněně?

Aniž bychom výše zmíněnému pohledu upírali relevanci, přece ho považujeme za jednostranný a zkreslující. Toto přesvědčení je navíc základem širších úvah, kterými se vysvětluje současná podpora KSČM. Jaká je tedy skutečná situace na školách? Dějepis každý zná. Ultimátním argumentem našich kolegů, ale i jiných historiků – a dokonce i úředníků na ministerstvu školství – bývají jejich rodinné zkušenosti. Mají děti, od kterých dějepis a slabiny jeho výuky znají, nebo si alespoň vzpomenu na vlastní školní útrapy. Je však taková vlastní zkušenost dostatečná? A o čem vypovídá? Ústav pro studium totalitních režimů se pokusil z omezující osobní zkušenosti vykročit a objednal si u agentury Factum Invenio velký průzkum o stavu výuky soudobých dějin. Otázky jsme koncipovali na základě svých lektorských a pedagogických zkušeností a konzultovali je s experty z akademické sféry. Na jaře nám odpovědělo 1600 učitelů – a zjištění jsou poměrně překvapivá. Údajně zatížení Především: učitelé vyučují i dějiny po roce 1945. Tři čtvrtiny věnují poválečné historii přes 15 hodin během školního roku, střední hodnota je dokonce 26 hodin. Pokud vezmeme v potaz, že dějepisu připadne zhruba 70 hodin ročně, znamená to, že polovina učitelů věnuje více než třetinu roku soudobým dějinám. Ty se přitom většinou učí v posledním roce základní i střední školy. Když se sice dějepisář dívá na kolegy, je kritičtější, soudobé dějiny jsou prý prioritou jen pro malou část jich samých. Nejnovější dějiny se však podle šetření do výuky dostávají i skrze aktualizace (například při různých výročích), ty využívá průběžně většina učitelů. Takže i přes započtení "koeficientu laskavého sebehodnocení" jasný závěr zní: soudobé dějiny mají ve výuce nezanedbatelný prostor. A jak učitelé s tímto prostorem nakládají? Kladou větší důraz na české dějiny, těm věnuje více než polovinu času 90 % učitelů. Mezi nejčastěji probíraná témata patří rok 1968, politické procesy v 50. letech, rok 1989, odsun Němců a každodennost normalizace. Hluboko za těmito "národními" tématy se umístila ta evropská a globální (Východní blok, evropská integrace, dekolonizace). Často diskutovaná je otázka, zda se učitelé bojí soudobých dějin. Především služebně starším z nich je vyčítána údajná "zatíženost" daná faktem, že své životy prožili v nedemokratickém režimu, a jsou tudíž neschopni seriózního přístupu k minulosti – jak tuto středu uvedla MF DNES. Analýza však vykresluje trochu jiný obrázek. Nezdá se, že by utkvělá představa o tradicionalistických soudruzích učitelích platila. Z dat se nám skládá poměrně neutrální portrét těchto učitelů. Výjimeční jsou snad pouze častějším příklonem ke konsenzuálně hodnoceným tématům. To by mohl být pozůstatek "socíku", avšak pravděpodobnější je spíše vliv jejich věku. A v něčem přece může hrát jejich zkušenost s komunistickým režimem i pozitivní roli – mohou být sami pamětníky, jak se ukázalo na našich seminářích.

O tempora, omores Stereotyp o vyhýbání se soudobým dějinám má zřejmě starší kořeny. V období státního socialismu bylo neučení soudobých dějin jednou z mála čestných možností, jak se vyhnout účasti na ideologické indoktrinaci mládeže. Předběžná nedůvěra přežívala i v devadesátých letech a v řadě případů přežívá dodnes. Do určité míry je odrazem pozitivistické nedůvěry vůči soudobým dějinám, neboť ty podle ní nejsou dějinami, ale politikou.

A jak je to vlastně s poptávkou učitelů po "objektivním" výkladu soudobých dějin? Skutečně potřebují konsenzuální a závazný výklad minulosti? Zhruba polovina z nich takovýto přístup ve své práci preferuje, což by tuto tezi potvrzovalo. Ovšem druhá polovina uvedla, že dává přednost kontroverzním tématům. Nejde o rozdělení minulosti na neproblematickou a konfliktní, ale spíše o úhel pohledu na dějiny. Přihlášení se k těmto tématům s sebou nese vědomí, že žádný pohled není zcela objektivní, že každý příběh lze vyprávět několika způsoby, že dějiny nejsou uzavřené v minulosti, ale neustále zpřítomňované a přeuvypravované. Nejméně polovina učitelů tíhne k tomuto pohledu, ať už vědomě, nebo intuitivně.

Mediální zkratky podřizují realitu potřebě jasně vystavěného příběhu: "Dějiny se neučí" či "Dějepisáři už mají jasno"). Realita je však jiná.

Předmětem veřejného zájmu jsou také postoje žáků k výuce. Představa o nich kolísá na široké škále od pozitivních očekávání až po ryze pesimistické ve stylu "O tempora, o mores"!

Rámec výuky má na starosti ministerstvo školství. Stesky na jeho práci slyšíme často, ale nic se nevyrovná nepřátelství ke kurikulární reformě. Od roku 2007 neexistují centrální osnovy, školy dostaly velkou svobodu při vytváření vlastních plánů výuky. Výzkum však ukazuje, že učitelé se k reformě, jež podle bývalého ministra Dobeše rozvolnila výuku, staví ambivalentně. Nadpoloviční většina z nich ji vnímá negativně a pouze mizivá 2 % zdůrazňuje její přínos. S takovými čísly ovšem kontrastuje pojetí výuky, které cílům kurikulární výuky spíše odpovídá: souvislosti před faktografií, interpretace před reprodukcí. Znalost faktů jako prioritu předmětu označilo pouze 7 % respondentů.

Souvislost vlastní výuky s cíli kurikulární reformy připomíná i Lukáš Lebduška, který učí na Klasickém gymnáziu Modřany v Praze: "Ačkoli to zní pateticky, je jedním z mých cílů výchova žáků k občanským kompetencím. Jde o to, aby se studenti dokázali ozvat a projevit občanské postoje. To považuji za důležitější, než když něco ve výuce unikne".

Roman Anýž ze základní školy v Chrudimi se při otázce po hodnotách výuky soudobých dějin odvolává na Dopis učitelí připisovaný Abrahamu Lincolnovi: "Pokuste se dát mému synovi sílu, aby nešel s davem, když ostatní chytají jeho vítr. Učte jej naslouchat každému člověku." Problém jménem přítomnost Učitele dějepisu nevyměníme, nelze je ani příliš zastoupit přednáškami odborníků či činnostmi nevládních organizací. Jejich realistické hodnocení vlastní role při formování pohledu na dějiny je ale dalším důkazem, že se nepohybují ve světě odtrženém zcela od svých žáků. Nezamrzli v tištěných učebnicích a nástěnných mapách – audiovizuální materiály podle valné většiny z nich motivují žáky nejvíce a učitelé se této skutečnosti také přizpůsobují. Ve stále větší míře využívají právě audiovizuální pomůcky. Nejčastěji z produkce České televize nebo vzdělávacího portálu Moderní dějiny.

Z celého průzkumu je patrné, že učitelé nejsou ve vztahu k soudobým dějinám pasivními hráči. Uvědomují si jejich význam i problémy spojené s jejich přednášením. Redukovat vzestup komunistů na nedostatky ve školní výuce je v tomto kontextu krátkozraké.

Domníváme se, že nástupu všech druhů extremismu nelze čelit ideologickou mobilizací, ale řečeno s Masarykem pouze systematickou "prací drobnou".

Například Miroslav Pešek z pražského Gymnázia Jana Keplera k tomu dodává: "Na vině není neochota či nekvalita historiků a učitelů vysvětlit naši minulost, ale neschopnost politických elit vysvětlit přítomnost." A to často učitelé dělají. Ale jak dlouho to ještě vydrží?

Vyčerpání, rezignace a nedůvěra byly ostatně patrné i z našeho průzkumu. Učitelé více než

kdy jindy potřebují nějaký pozitivní vzkaz, jistotu, že se s nimi počítá a že jejich náročná práce bude oceněna. Nejde o to učitele glorifikovat, ale ani zatracovat. Pokud budeme hodnotit současný stav střízlivým pohledem, bez zavádějících urážlivých generalizací, můžeme dosáhnout zlepšení výuky.

Zdá se, že výuka soudobých dějin je daleko diferencovanější, než se z novinových zkratk jeví. Namísto černobílých příběhů o selhávající škole, generačním rozporu mezi učiteli nebo strachu z dějin je třeba připustit řadu "šedivých" a nejednoznačných závěrů. Že katastrofické scénáře vytvářejí ti, kteří tím posilují poptávku po svých produktech, platí zřejmě i pro výuku soudobých dějin. My se přitom domníváme, že nepotřebuje revoluci, neboť není ve špatném stavu.

Mějme to na paměti a nedělejme ukvapené závěry, až se zase objeví nějaká alarmující a zaručená zpráva, že čtyři z pěti dětí nevědí, co se stalo (například) 28. října.

O autorovi: JAROSLAV PINKAS, VOJTĚCH RIPKA, Autoři pracují v Ústavu pro studium totalitních režimů